

TRADITIONAL CLOTHES OF BİTLİS

In various parts of Anatolia, the traditional clothes with very different types are in a different version in Bitlis. **Gej** textile particularly used in male clothes is made of a fabric which is woven with threads of goat hair by people living in the region.

Male clothes can be examined in three categories: Head, body and foot. Once **kofi** (fez) was worn on the head. However, a **sank** (cover) or **puşu** (pushu) which is called an **egal** is being used nowadays. These covers are used in three different ways by covering around the head wrapping around the neck like a şal (shawl) or wrapping on the shoulder in the shape of a şal (shawl).

There are clothes such as **ıç gömleği**, **şal** (shawl), **şalvar** (shalvar) and **şaplık** (short jacket) that are worn on the body. **ıç donu** is worn under the pants. Wool sacks with kilim figured and **harık**, traditional shoes are worn on the feet. A sash is wrapped up round the waist.

When it comes to female clothes, the difference of covering the head is noticeable. Colourful pushies are wrapped up round the muslin. Sometimes hats, fes-shaped named **khofi** are worn under the muslin.

ıç gömleği (chemise) is worn on the body and over on the **fistan** (dress) lying throughout is worn. **Fistans** (dresses) are often made of velvet fabric. **Shal kushak** and **yelek** are worn on it. One-coloured or figured **shalvars** are worn on at the lower parts of the body. The figured socks, **harık** or **çank** are worn on the feet.

Key Words: Costumes of Bitlis, traditional Costumes, Costumes In Anatolia

Giyim geçmişten günümüze dek çeşitli doğal, toplumsal, etik değerlerin etkisiyle biçim değişiklikleri göstererek bu güne kadar ulaşmıştır. Ancak zamanla giyim türlerinde çeşitli biçim farklılıkları gözlenmiştir. Bu çeşitlilikler, ait olduğu toplumun folklorik, sosyo-ekonomik yapısı, yaşanan coğrafya, kullanılan malzeme, iklim gibi nedenlerle olmuştur.

Dünya uygarlığının çok önceki devirlerinde arkaik insanın kendi toplumunda, ait olduğu kabiledede kendi sosyal statüsünü belirleyen ve giymek zorunda olduğu bir giyimi vardır. Aslında bu bir zorunluluktan çok inancın ve geleneğin insanlara sunmuş olduğu bir yaşam biçimi anlayışıdır. Bu durum sadece üste giyilenler olarak kalmamış, baş süslemelerine de yansımıştır.

Geleneksel öğeler içeren bir giyim kuşam örneği bize, ait olduğu toplumla ilgili pek çok bilgi sunabilir. Toplumların yerleşik ya da konargöçer olup olmadıkları, hangi tarihi olayları yaşadıkları ve etnolojik kökenleri konusunda bilgi verir. Örneğin bir Türkmen ya da Yörük köyüne gidildiğinde kadınlardan kimin sözlü, kimin nişanlı, kimin dul olduğu başlığından ve giyiminde kullandığı renklerden anlaşılır. Buna mukabil işte ve özel gün-

* Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, 25240-ERZURUM fsalman@atauni.edu.tr

** Bu çalışmamızda çeşitli yardımlarını gördüğümüz **Hüsnü İŞIKGÖR** (Bitlis İl Kültür Müdürü), **Vedat DURUK** (Bitlis Halk Eğitim Merkezi Müdürü), **Selahattin KOÇAR**, **Meltem YILDIRIM**, **Mücella GÜZELDERE** ve **Serkan KURTULGU**'ya teşekkürlerimizi sunarız.

lerde kullandıkları giysiler farklılıklar içerir. Düğünde kullanılan gelin başlığı ile gerdek sonrası kullanılan gelin başlığı bile farklılıklar içerebilmektedir. Anadolu'nun kültür zenginliği içinde, kadınların baş bağlamalarının farklı bir yeri vardır. Kadın baş bağlamaları sosyal statüden, üzüntü sevinç gibi duygulara, günlük yaşantıdan olağanüstü gelişmelere kadar birçok ayrıntıyı içinde barındırmaktadır.¹ Baş bağlama biçimi; başı bağlanan kızın ya da kadının aile yapısını, medeni durumunu, beşeri ve sosyal ilişkilerini anlatır. Genel olarak baş bağlama biçimlerine bakıldığında; iyi süslenmiş, dizi dizi altınlar varsa ailenin çok zengin olduğunu gösterir. Süsü az ise ailenin yoksul olduğu mesajını verir. Eğer bir kadın başına kara bağlamışsa, kocasının ölmüş olduğunu ifade eder. Bu, kadının yasta olduğuna ve kimsenin dokunmamasına dair bir mesajı olarak kabul edilir. Başına sümbül takmışsa, kocası ölmüş bile olsa taze gelin olduğunun ifadesi şeklinde değerlendirilir. Örtüye biber oyası işlenmişse, kadının kocasıyla arasının iyi olmadığını ifadesidir. Kadın başına, kaynanadili çiçeği oyası ilelenmiş örtü takmışsa, kaynanası ile arasının iyi olmadığını gösterir. Başa gelin teli takılmışsa, bu kadın taze gelin demektir. Yabancı biri onun nişanlı mı veya bekâr mı olduğunu baş giyiminden anlayabilir. Evlendikten sonra ise bunun göstergesi olarak başa iki tane gelin teli takılır.²

Köylerden kasaba pazarına gelindiğinde, kimin köyden olduğu, kimin kentli olduğu giysilerinden kolaylıkla anlaşılabilir. Anadolu'daki bu çeşitlilik o denli zengindir ki; bazen aynı mahalledeki toplumlar arasında bile bu farkı görmek mümkündür. Tüm bu farklılıklara rağmen karşımıza çıkan genel tabloda benzer bir kültürün bütünlüğünü de görürüz. Orta Asya'dan beri süre gelen Türk geleneksel giyim biçimi, Selçuklu ve Osmanlıdan sonra kendini daha zengin bir seviyeye kadar taşımıştır.

Selçuklu dönemine kadar kadın ve erkek kıyafetleri arasında temelde çok farklılıklar yoktu. Ancak yerleşik hayata geçen Osmanlı ile bir takım önemli farklılıklar da oluşmaya başlamıştır.³ Süs ve ihtişam gün geçtikçe artarak, bu günün Anadolu giyiminin de temelini oluşturmuştur. Çeşitli nedenlerle yaşadığı çevrenin dışına çıkan erkekler, kent kültürüne uyum gösterdiği için, geleneksel giyim tarzından daha çabuk uzaklaşmıştır. Bunun sonucunda erkek giyim türlerine dair çok fazla örnek bulmak mümkün olmamaktadır. Oysa kırsal kesimde kapalı toplum içerisinde kalan kadın, kendi yaşam biçimini kendi toplumunda gördüğü gelenek ve göreneklere göre devam ettirmiştir. Bu durum giyimine de, süslenme biçimine de aynı şekilde yansımıştır. Geleneksel yaşamdaki giyim kuşam zamanla bir takım değişimlere de maruz kalmaktadır. En azından malzeme değişmekte, işçilik eski özenini yitirmekte, yaşanan günün koşulları, farklı biçimleri doğurmakta, ya da başka moda biçimlerinden etkilenmektedir.⁴

Tüm olumsuz etmenlere rağmen Bitlis ve yöresinde geleneksel kıyafet kullanımı, özel günlerde kendini göstermeye ve yaşatmaya devam etmiştir. Bitlis il merkezinde yaptığımız araştırmalara dayanan bu çalışmamızda şunu gördük ki; özellikle erkeklerde

1 Bkz., İsmail ÖZTÜRK, "Türkiye'de (Köylerde) Kadının Toplumsal Durumu Açısından Geleneksel Takıların Önemi" *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.VI, S.XXII, Ankara, 2000/2, s. 257-257

2 Bkz., "Anadolu'nun Baş Dili" *İstanbul Dergisi*, Ocak-Mart 2003, İstanbul, S. 8, s.51-53

3 Bkz., Cesim ÇELEBİ; *Vacideki Güzel Şehir Bitlis*, Ankara, 1999, s. 174

4 Bkz., <http://www.kultur.gov.tr/portal> Erişim Tarihi: 07.05.2004

kullanılan kıyafetlerin yörede son zamanlara kadar dokunan ve **gej** adı verilen kumaştan yapıldığını tesbit ettik. **Gej** dokuması, tiftik keçisinin kılından yapılmış iplerin kullanılmasıyla, bezayağı tekniğinde dokunan bir kumaş çeşididir. Yöreye mahsus olan bu kumaş kışın sıcak, yazın serin tutma özelliğiyle bilinir.⁵

I- ERKEK KIYAFETLERİ:

Bitlis yöresi erkek kıyafetlerini **baş**a giyilenler, **bedene giyilenler** ve **ayağa giyilenler** olmak üzere toplam üç ana başlık altında ele alabiliriz.

A-BAŞA GİYİLENLER:

Bitlis Merkez İlçe, Adilcevaz ve Ahlat ilçelerinde eskiden keçeden yapılmış fes giyildiği tespit edilmiştir. Bunun yanında yaygın olarak başa, puşu veya egal (Agal) sarılmaktadır.⁶

Puşu: Erkeklerin başlarına çepeçevre dolayıp, sağ veya sol kulak arkalarından uçlarını sarkıtarak kullandıkları bir örtüdür. Yazın ise ıslatılarak ve bir ucunun başın üstünü örtecek şekilde bağlanması ile güneşten korunma sağlanmaktadır. Özel kumaşlardan yapılan puşunun genelde siyah, mor ve beyaz renkleri en çok tercih edilenleridir. Puşu başa bağlandığında püskülleri alın hizasından ayrı bir süs olarak sarkar. Başa sarılarak kullanılabileceği gibi omuz üzerine alınarak veya boyun atkısı biçiminde sarılarak da kullanılmaktadır (Resim-1 ve Resim-3).

Resim 1. Mavi renkli erkek kıyafeti
(Önden görünüm)

Resim 2. Mavi renkli erkek kıyafeti

5 Bkz., <http://www.bitlis.gov.tr> Erişim Tarihi: 13.05.2004

6 Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s. 180

Egal: Yine erkeklerin başına sardıkları veya bazen boyunlarına doladıkları, yün veya pamuktan dokunmuş olan ve genelde kış aylarında tercih edilen bir giysidir. Rengi siyah veya mor olan egal, üçgen biçiminde başa bağlanır ve başın ortası açık bırakılacak şekilde kullanılır. Uçları ise bazen sağ taraftan omuza doğru sarkıtılır.⁷ Egal, yörede **agal** ve **kefiye** isimleriyle de anılmaktadır. Bağlanış biçimi olarak; egal önce ikiye katlanır ve daha sonra başı örtecek şekilde başa sarılır. Bir başka kullanım biçimi ise az önce de belirttiğimiz gibi, ikiye katlandıktan sonra yuvarlanıp uzun bir form haline getirildikten sonra başa çepeçevre sarılması biçimindedir.⁸

B-BEDENE GIYİLENLER:

Erkek kıyafetlerinde bedenün üstüne ve altına (bacaklara) giyilmek üzere iki türlü kıyafet parçası kullanılmaktadır. Bedene giyilen kıyafet parçaları arasında sırasıyla; iç gömleği, şapık, cepken, yelek, cellahi, aba, iç donu, şal ve kuşak yer almaktadır.⁹

İç Gömleği: Keçi kılından dokunan gejden yapılmış şal ve şapık, vücudu daladığı için bunların altına bir iç gömleği ve don giymek zaruret içermektedir. Pamuktan dokunmuş ve yakasız olan iç gömleği en alta giyilen parçadır.

Könek/Gömlek: Desenli, düz veya çizgili kumaştan dikilen gömlek, şapığın içine giyilen, hâkim yakalı, önü düğmeli bir giysidir. İşliğin kol uçlarına dikilen ve kolları katlama da kullanılan yaklaşık 10 cm eninde, 70–80 cm boyunda beyaz kumaştan yapılan kol bağına ise **cellahlı** adı verilmektedir. Bu bağ pazu üzerine bağlanarak kullanılır.

Şapık: Gömleğin üzerine giyilen ve ceket gibi kullanılan önü açık düğmesiz bir giysidir. Yörede genellikle 230x30 cm (veya 50 cm) enlerindeki gej adı verilen özel el dokuması kumaştan dikilen şapık, kalçalara kadar inen bir gömleği de andırır. Kolları uzun olan Şapık'ın önü ve kol altları (manşetler) farklı renkte kumaşlarla dikilir ve geriye doğru kıvrılarak kullanılır. Şapık ve şal üzerine dokuma esnasında işleme de yapmak mümkündür. Bu şal ve şapıkların en kıymetlisi dokuma esnasında değişik renkteki ipliklerle yapılan süslemeleri bulunanlarıdır. Böyle kumaştan yapılanlarına **zincirli** adı verilmektedir.¹⁰ Resim-3 ve Resim-4'te görülen geleneksel giysi şal-şapık, bu türden işlemeleri bulunan bir özelliğe sahiptir.

Şal (Şalvar): Alta giyilen ve şapikle aynı renk ve kumaştan yapılan bir giysi parçasıdır. 230x50 cm enlerindeki gej kumaşından dikilen, belden aşağısı bol kesimli ve geniş paçalı olan yöreye has bir giysidir. Beli uçkurludur ve bel bağı ile bağlanarak kullanılır. Şal giysisi Hizan, Mutki, Güroymak ile kısmen Bitlis ve Tatvan'da giyilirken; Bitlis merkezi, Ahlat ve Adilcevaz'da yarım ağı ve dar paçalı kumaştan yapılan şalvarların da giyildiği görülmektedir.¹¹ Şalın altına yine cildi tahriş etmeyi önlemek maksadıyla, pamuklu

7 Bkz., Z. Bilge ERDEN ve Arkadaşları; **Türk Halk Oyunları Giysileri**, Ankara, 1999, s. 99

8 Bkz., ÇELEBİ, a.g.e., s. 180

9 Bkz., ERDEN, a.g.e., s. 99

10 Bkz., ERDEN, a.g.e., s. 99

11 Bkz., ÇELEBİ, a.g.e., s. 179

kumaştan yapılmış **don** (tuman/içlik) giyilir. Bu içlikler dize kadar uzun olup, yaşlılarda ayak bileklerine kadar uzanmaktadır. Şal ve şapık'ın iç kısmı ayrıca pamuklu bir kumaşla astarlanarak keçi kılı liflerinin vücudu tahriş etme ihtimali en aza indirilmiştir. Kültürel zenginliğin göstergesi olan ve tamamen el dokuması kumaştan yapılan erkek giysilerine il genelinde **şalşapık** adı verilmektedir¹² (Resim-1.2.3.4).

Resim 3. Beyaz renkli erkek kıyafeti
(Önden görünüm)

Resim 4. Beyaz renkli erkek kıyafeti
(Arkadan görünüm)

Kuşak (Bitlis Kuşağı): Bitlis Kuşağı üç ayrı renkte iplikle (siyah, sarı ve kahverengi) dokunmuş kumaştan yapılır. Yaklaşık olarak 120x120 cm ebatlarında olan kuşak üçgen şeklinde katlandıktan sonra bele bağlanır. Üçgen ucu sağ diz üzerine gelecek şekilde olup, kenarları püsküllü yapılmaktadır (Resim-1, 3). Eskiden Bitlis kuşağı, siyah sarı ve kahverengi parçaların ayrı ayrı dokunmasından sonra yan yana dikilmesinden elde edilirdi.

Yelek: Bitlis'te yakasız ve kolsuz yapılan yeleğin geç kumaşından dikileninin önü düğmesiz olmaktadır (Resim-3). Kutnu kumaştan yapılan yeleklerin kumaşı, boyuna paralel sıfır yakalı ve önü düğmelidir. Bitlis yöresi halk oyunları ekiplerinin kullandığı giysilerin yeleklerinde sırma işlemlerin yapıldığı kutnu kumaşlar kullanılmıştır. Günlük giyimde kullanılan kumaş yeleklerin önü 4-5 düğme ile kapanmaktadır.

Aba (Kerik): Yörede kışın soğuktan korunmak amacıyla keçi postundan yapılan ve kolsuz olarak dikilen bir yelek çeşididir. Günümüzde ise yünden dokunarak, tahta yalaklar içerisinde su ile birlikte dövülerek keçeleşmesi ve kalınlaşması sağlanarak elde edilen kumaştan yapılmaktadır.

12 Bkz., ÇELEBİ, a.g.e., s.178

C- AYAĞA GIYİLENLER:

Bitlis geleneksel erkek giysilerini tamamlayan parçalar arasında ayağa giyilen çorap ve ayakkabılar yer almaktadır. Ayakkabı olarak **çank** ve yöresel bir ürün olan **harık** kullanılmaktadır.

Çorap: Beyaz yünden, çeşitli desenlerde yöre kadınları tarafından örülen çoraplar, kimi zaman çeşitli renkteki ipliklerle renklendirilerek de süslenmektedir. Çoraplar diz altına kadar olup, şal üzerine çekilmeden kullanılmaktadır. Kadınlarda çoraplar daha kısadır. Çok değişik renk ve motiflerin görüldüğü çoraplar, ören kişinin duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin çoraplar üzerindeki kuş motifi sevinçi, yılan motifi ve siyah renk kederi ve üzüntüyü, sarı özlemi, ak temizliği ve saflığı ifade eder. Çoraplarda görülen motiflerden bazıları; Çoban Yolu, Tek Zırlı, Aşk Yolu, Kaynana Dili, Beş Zırlı gibi motiflerdir.

Çank: Manda derisinden yapılan çanklar, yörede hem kadın hem de erkekler tarafından giyilmektedir (Resim-7). Yaz ve kış aylarında giyilebilen çank, kenarlarından geçirilen uzun deri iplerle ayak bileğine bağlanmaktadır.

Harık: Bitlis iline özgü ve tamamen el işi olan harık yöresel giysileri tamamlayan en önemli parçalardan biridir. Harık; altı kendir ipinden örülen, üzeri ise keçi kılından yapılan iki parçanın birbirine dikilmesiyle elde edilen bir ayakkabı çeşididir. İki türlü tiplmesi olan harık Hizan Tiplemesi ve Mutki Tiplemesi olarak karşımıza çıkar. Mutki hariki, üzeri keçi kılından yapılan altı ise kendirden dokunan bir yapı sergiler. Hizan hariki ise üzeri yünden tabanı yine kendirden dokunan bir yapıya sahiptir. Bu iki tiplemenin en önemli ayıncı unsuru ise, yanlardaki dikişlerin farklı olmasıdır¹³ (Resim-10).

II-KADIN KIYAFETLERİ:

Oldukça zengin bir çeşitliliğe ve renkliliğe sahip olan kadın giysileri, giyen kişinin sosyal statüsünün de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlann giyim biçiminden onların evli, bekâr, nişanlı, dul veya zengin olduklarını anlamamız mümkündür. Kadın giyimi hangi yaşam biçiminde olursa olsun; **başlıklar, bedene giyilenler, ayağa giyilenler, takılar ve süslemeleri** ile oluşan bir bütünlük içerir. Kadın kendi yaşam biçiminde, kendi toplumunun geleneklerine göre bunları, nerede, ne zaman ve nasıl giyeceğini, geleneklere göre içinde yaşadığı toplumdan öğrenir. Her kuşak geleneksel giyimi kendinden önceki kuşağı izleyerek öğrenmektedir. Bu durumda geleneksel kadın giyimi; sokakta giyilenler, evde ve çalışma sırasında giyilenler ve özel günlerde giyilenler olmak üzere üç farklı kategoride karşımıza çıkmaktadır.¹⁴ Bitlis geleneksel kadın giysilerini ise kullanılan parçalara göre üç kategoride ele alacağız. Bu giysiler başa giyilenler, bedene giyilenler ve ayağa giyilenler olarak incelenebilir. Ayrıca takı ve aksesuarlar da kadınlarda giyim kategorisinin bir başka bölümünü oluşturmaktadır.

13 Bkz., Harık konusundaki bilgiler, harık ustası **Serkan KURTULGU**'dan (Yaş: 24) alınmıştır.

14 Bkz., Ayten SÜRÜR, **Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri**, İstanbul, 1983, s.15

A-BAŞA GİYİLENLER:

Genel olarak Bitlis ve civarında başa leçek adı verilen beyaz bir tülbent sarılmakta olup onun üzerine puşu veya merheme adı verilen tülbentler bağlanmaktadır. Bunların dışında kofi, fes veya tikme kullanıldığı da görülmektedir.

Tülbent (Leçek): Beyaz renkte olan tülbent, kadınların sokağa çıkarken başlarına örtükleri bir giysi parçasıdır. Kenarları bazen beyaz pullarla işlenmiş olarak kullanılır. Saçlar görülmeyecek şekilde boydan boya başa örtülerek kullanılır (Resim-5, 7, 9). Leçek tabirinin yanı sıra merheme adıyla da bilinmektedir. **Leçek** veya **merheme** olarak tabir ettiğimiz tülbent kimi zaman kofi veya tikme üzerine örtülen, kenarları işlemeli 80x80 cm, yaşlılarda ise 80x150 cm ebatlarında olan bir örtüdür. Etrafı tek renkli ve düz örgülü ve boncuksuz, fazla süslü olmayan, iğne oyalan bulunan tülbentler daha çok tercih edilmektedir.¹⁵ Gündelik yaşamda ise daha çok boncuk oyalanıyla süslenmiş tülbentler kullanılmaktadır (Resim-11).

Puşu: Çeşitli renklerde ipekten yapılmış olup, tülbent (merheme) üzerine, başın üst kısmını açık bırakacak ve etrafını çember biçiminde saracak şekilde kullanılan bir örtüdür.

Resim 5. Lacivert kadifeden kadın elbisesi
(Önden görünüm)

Resim 6. Lacivert kadifeden kadın elbisesi
(Arkadan görünüm)

Genelde sola veya sağa düğümlenmesine rağmen (Resim-5, 8) iki farklı renkte iki puşu kullanılarak, biri sağa diğeri sola sarkacak şekilde birbiri içerisinden geçecek biçimde düğümlenerek de kullanılır (Resim-7, 9). Bu tür kullanımın daha yaygın olduğu puşularda çoğu zaman sarı ve siyah renkler tercih edilmektedir. Ayrıca bu düğümleme yapılırken, iki puşu birbiri içerisinden geçirilerek düğümlenir.

¹⁵ Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s.178

Kofi: Kırmızı veya siyah renkli olan kofi, fese benzemekte olup, kalın çuha kumaşından yapılmaktadır. Kenarlardan sarkan püskülleri vardır. Kimi zaman altın paralarla da süslenmektedir. Kofi, başa püskülsüz bir puşu ile tutturulur. Daha sonra üzerine tülbent (leçek) örtülür ve etrafı puşu ile sarılır.¹⁶

Fes ve Tikme: Yine kırmızı veya siyah renkte kadife kumaşından olup, kofiden daha kısa kenarlıdır. Yaşlılar tarafından sade olarak kullanılan fes, genç bayanlar tarafından hamidiyelerle veya çeşitli altın paralarla süslenerek kullanılmaktadır. Tikme ise fese benzeyen bir başlık türü olup, Bitlis civarında bu tabirle isimlendirilmektedir.

Zenginlerin giydiği bu baş giysilerinin ön kısmına **alın altını** adı verilen iki parmak genişliğinde bir bez üzerine, bir sıra halinde beşlik ve onluk altınlar, alın üzerine gelecek şekilde dikilmektedir. Bunun üzerine düz kıvrak bir çeki bağlanmaktadır. Kulak hizasından gümüş kulaklıklar sarkıtılmakta veya zülüflük altınlar takılmaktadır. Tikme ve fesin tepe kısmına gümüş tepelik de dikilmektedir.¹⁷

B-BEDENE GİYİLENLER:

Kadınların giysilerini ele alırken, bedene giydikleri giysileri üst beden (gövde) ve alt beden (bacaklar) olarak iki kısımda inceleyeceğiz. Üst bedene giyilen giysiler arasında; iç gömleği, fistan, yelek, cepken, koçeri ve kuşağı sayabiliriz. Alt bedene ise; don (içlik) ve şalvar giyilmektedir.

İç Gömleği: Beyaz pamuklu kumaştan yapılan "V" yakalı bu giysi parçası fistan altına içe giyilmektedir. Yarım kollu olarak dikilmektedir.

Resim 9.
Bitlis yöresel kadın baş bağlama biçimi

Resim 11.
Bitlis ve yöresinde kullanılan oyalı yazma

16 Bkz., ERDEN, a.g.e., s.98

17 Bkz., ÇELEBİ, a.g.e., s.176

Fistan (Entarlı): Genellikle kadife veya saten kumaştan yapılmış olan bu elbiseler, boyu ayak bileklerine kadar uzanan ve uzun kollu olan bir yapıya sahiptir. Elbise, Alman Kadifesi olarak tabir edilen ve kendinden desenli işlemeleri olan kumaştan yapılmaktadır. Ancak yakın zamanda yörede bulunan çeşitli kadife ve pazen kumaşlar da fistan yapımında kullanılmaktadır (Resim-5, 6, 7, 8). Entarinin boyu topuklarla diz kapakları arasının ortasına gelecek şekilde ayarlanmaktadır. Belde büzgülerle daraltılan giysinin etek kısmı daha geniştir. Yaka ise hâkim yaka veya yuvarlak yaka olarak tercih edilmektedir. Püflerle göğüs kısmı bedene oturtulan fistanın ön kısmı bele kadar açık olup, düğme veya çıtçıtlarla kapatılmaktadır. Bunların yerine renkli düğme veya renkli kumaşlardan gül biçiminde hazırlanmış kumaş düğmeler dikildiği de görülür. Kol kısımları ise manşetli olarak yapılmaktadır.¹⁸

Resim 7. Kırmızı kadifeden fistan

Resim 8. Lacivert kadifeden fistan

Fistanlarda önde bırakılan açıklık bazen sırtta da olmaktadır. Bu açıklıktan içlik görülmektedir. Fistanların üzerine renk renk çiçeklerin işlenmesi bu giysiye ayrı bir değer ve güzellik katmaktadır. İş yaparken kadınlar fistanın ön kısmına **mezer** adı verilen bir önlük giyerek fistanın kirlenmesini önlemektedirler.¹⁹

Yelek: Kadife kumaştan yapılan ve üzeri işlemeli olan düğmesiz ve kolsuz bir giysi parçasıdır (Resim-5). Fistanın üzerine giyilen yelegin boyu bel hizasında olup, önü bazen köşeli bazen de yuvarlak olarak dikilmektedir.

Cepken: Kimi zaman elbise kumaşından yapılmakla birlikte farklı kumaşlardan da dikişilen cepken, fistan üzerine giyilen önü açık uzun kollu bir giysidir. Cepkenin ön kısmı düz olabileceği gibi çapraz kapanacak şekilde de yapılabilmektedir. Üzerine yapılan işlemel-

18 Bkz., ERDEN, a.g.e., s.98

19 Bkz., ÇELEBİ, a.g.e., s.175

er fistanadaki işlemlerden daha yoğundur. Cepken üzerindeki işleme tarzı; giyen kişinin zenginliğini ve sosyal statüsünü, mesleğini ve ekonomik durumunu da yansıtmaktadır. Cepken giyildiği zaman bele kuşak bağlanmamakta, onun yerine gümüş veya deri kemerler takılmaktadır.²⁰

Koçerl: Yörede fistan üzerine üç etek tarzında kadife elbiseler de giyilmektedir. Göçerler tarafından giyildiğinden dolayı **koçerl** adı verilmektedir. Ön kısmı açık olup düğmesizdir.²¹ Bel kısmından bir kemerle toplanmaktadır.

Kuşak: Yünden dokunmuş ve çeşitli renklerde desenleri olan kumaşların katlanması sonucu yapılan kuşaklar, bele iki türlü sarılmaktadır. Birincisi, karınla bel arasına kumaş dürülerek kuşak yapılır ve bu şekilde sarılır (Resim-7). Diğer bağlama şekli ise, üçgen biçiminde katlanan kuşağın uzun kısmı sağ kalçadan sarkacak şekilde bele bağlanmasıdır²² (Resim-5, 8). Yaşlı kadınlar üçgen kısmı genelde arkaya sarkacak biçimde kullanırlar. Genç kızlar daha çok renkli ipekli kuşakları tercih etmektedirler. Yün kuşak bağlandığında kuşağın üzerine palıska adı verilen deri kemer takılmaktadır. Şehir merkezinde ise bele **gümüş kemer** takıldığı daha yaygın olarak görülmektedir.²³ Kemer kullanıldığı zaman elbisenin etekleri iki kenardan alınarak önde kemer altına sokulur. Bunun nedeni elbi-senin yerlerde sürünmesini önlemek ve alta giyilen diğer elbise ve şalvarların görünmesini sağlamaktır.

Don (İçlik): Belden bileğe kadar uzun olan ve paçaları bağlanarak kullanılan beyaz pamuklu kumaştan dikilen iç çamaşırına, iç donu (tuman) denilmektedir. Şalvar altına giyilerek kullanılır.

Şalvar (Direl): Kimi zaman tek renkli saten kumaştan (Resim-5, 8) kimi zaman da renkli desenleri olan pazen kumaştan dikilen şalvar fistanın altına giyilmektedir (Resim-7). Şalvar; paçaları ve beli uçkurla veya lastikle büzülen bol kesimli bir kalıp yapısına sahiptir. Bazı yerlerde simli kumaştan yapıldığı da görülmektedir. Daha bol kesimli şalvarlar ise, iş yapan kadınlar tarafından, fistan üzerine geçirilerek giyilmektedir.²⁴

C-AYAĞA GIYİLENLER:

Bitlis yöresi kadınları ayağa kendi ördükleri çorapları ve onun üzerine harık, çank veya lastik ayakkabı giyerler.

Çorap: Genellikle beyaz renkli yünden kısa veya uzun boğazlı olarak örülen çoraplar kullanılmaktadır. Renkli ipliklerle örülen nakışlı çorapların köylerde daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir (Resim-10). Kadın çorapları genelde erkek çoraplarından daha kısa olup, sade veya renkli desenlere sahip olabilmektedir.²⁵

Harık: Bitlis'e özgü olan harık; altı kendir ipi ve keçeden, üzeri ise keçi kılından örülerek yapılmış bir ayakkabı çeşididir. Erkeklerin giydiği harık ile aynı özelliklere sahip

20 Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s.175

21 Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s.175

22 Bkz., ERDENİ, a.g.e., s.98

23 Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s.176

24 Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s.175

25 Bkz., ÇELEBLİ, a.g.e., s.177

olan bu ayakkabı çeşidinin Hizan ve Mutki tiplmesi olarak iki türü bulunmaktadır (Resim-10).

Resim 10. Bitlis çorapları ve Harik

Çank ve Ayakkabılar: Dört mevsimde de giyilen çanklar, manda veya dana derisinden yapılmakta olup, eskiden hem erkekler hem de kadınlar tarafından giyilmekteydi. Günümüzde artık kullanılmamakta olan çank, uzun deri iplerle ayağa bağlanmaktadır (Resim-7). Eskiden giyilen lastik ayakkabıların yerini ise günümüzün deri ayakkabıları almıştır.

Kadın giysileri genel hatlarıyla bu şekilde tanımlanmaktadır. Ancak sosyal statüdeki farklılıklar, onların giyim biçimindeki farklılıklarını da meydana çıkarmıştır. Bilindiği gibi halkbilimsel olaylar, çeşitli olgular, birbiri içine geçmiş ve birbirini bütünler niteliktedir. Örneğin evlenen bir genç kızın düğün esnasında baş giyim biçimi farklıdır, gerdek gecesi ertesinde farklıdır. Kızlıktan kadınlığa geçişi temsil eden kadın baş giyim biçimleri, saç biçimi ve takılar büyük değişiklikler gösterir.²⁶ Bunlardan bazıları olan nişanlı ve gelin kızların giyimleri ile dul kadınların giyim biçimindeki farklılıkların neler olduğuna bakmakta da yarar vardır.

Anadolu genelinde baş beyaz yazmalı, saçları ince ince örülmüş, kulak üzerine bir iki örgü inmiş yazmanın ucu arkaya atılmış ve yanakları ile boynu açıksa, bu baş biçimi bekâr bir kızı gösterir. Fesin üzerine sarılan beyaz çatgı, hafif renk değiştirmişse, (uçuk sarı, uçuk pembe gibi) bu sözlü bir kızı gösterir. Eğer başına renkli yazma örtmüş biri ise evli olduğunu, kırmızı yazma örtmüş ise yeni evli olduğunu ifade eder.²⁷

Bitlis'te ise; **Nişanlı kızlar** uzun boylu ve çeşitli süslemeleri olan entariler giyerler. Bele de gümüş kemerler takmaktadırlar. Başlarında krep kumaştan örtü, kollarında ve boyunlarında ise nişanda takılan bilezik, gerdanlık ve kolye gibi takılar bulunur. Gelinlerin giyimi de nişanlılardan çok farklı değildir. Saçlar örülerek renkli kurdelelerle bağlanır.

26 Bkz., İsmail ÖZTÜRK, "Halkbilimsel Yönden, Geleneksel Kadın Baş Giyimleri, Takılan ve Süslerinin İncelenmesi Üzerine Bir Deneme" Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, S. 2, İzmir, 1981, s.43

27 Bkz., ÖZTÜRK, a.g.e., s. 49

Başa kofî adı verilen etrafı altın liralarla kaplı başlık giyilmektedir. Üzerine ise yazma veya tülbent örtülmektedir. Nişanlı kızlar ve gelinler genellikle mavi, mor, kırmızı renkli altuniye ve desenli puşu adı verilen özel dokunmuş kumaştan örtüleri kullanmaktadırlar. Genç kızlarda krep örtü ve başı çepeçevre saran birden fazla renkli puşular bağlanır. Gelinlerde ise başı çevreleyecek şekilde tülbent üzerine puşu bağlanır. Puşu uçları arkaya veya iki kulak yanlarına doğru sarkıtılır (Resim-5, 7, 8).

Dul kadınlar ise, uzun entari üzerine köynek (gömlek) giymekte olup, bellerine yün kuşak sarmaktadırlar. Alta bol kesimli ve çeşitli renklerde olan şalvarlar giyilmektedir. Başlarına bazen kofî takarak merheme ile sararlar. Geleneksel Bitlis giysilerinin, kültür erozyonunun yaşandığı Anadolu'da daha uzun yıllar yaşatılması temennilerimizle çalışmamıza son veriyoruz.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Anadolu'nun zengin geleneksel giysi kültürü içerisinde, Bitlis geleneksel giysilerinin ayn bir yeri vardır. Bitlis'in kendine özgü bir giyim biçimine sahip olduğunu ortaya koyarken, bu özgünlüğün daha çok erkek kıyafetlerinde kullanılan geğ dokumalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Keçi kılından dokunan bu kumaşların benzerleri Adıyaman ve Hakkâri²⁸ yöresinde de kullanılmasına rağmen, geğ dokumaları kadar farklı özelliklere sahip olmadığını, daha sade kumaşlar olarak üretildiklerini görürüz. Beyaz ve lacivert olarak iki farklı renkte üretilen geğ kumaşı, dokuma ustalarının vefat etmeleri ve bu dokumaları yeni kuşakların öğrenmemeleri sebebiyle günümüzde kaybolmaya yüz tutmuştur.

Erkek kıyafetlerinde kullanılan egal ve puşu, Güneydoğu Anadolu'nun bazı şehirlerinde de kullanılmaktadır. Yazın sıcaktan, kışın soğuktan başı korumak için kullanılan puşu, yöre iklimine uygun bir giysi parçası olması sebebiyle bu bölgede daha çok tercih edilmektedir. Pantolon biçimleri ise uzun boru tipi paçalara sahip olması yönüyle Anadolu'nun pek çok yöresinden farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysa Anadolu geleneksel kıyafetlerinde daha çok şalvara, paçaları büzgülü pantolona veya Ege gibi sıcak iklim bölgelerinde dizlere kadar uzanan poturlara daha çok rastlarız.

Kadın kıyafetlerinde, özellikle kadife kumaşın her mevsim sevilerek kullanıldığını görüyoruz. Yaşlara göre değişen çeşitli canlı renklerden oluşan desenli kadifeler daha çok tercih edilmektedir. Bitlis kadın kıyafetlerinin benzerlerini, Anadolu kıyafet kültürü çerçevesinde pek çok bölgede de görmemiz mümkündür. Fakat Bitlis kadınının farklı yönü başına bağladığı iki renkli kuşaklar olmuştur. Anadolu genelinde tek renk puşunun kullanıldığı göz önüne alınırsa, iç içe geçmiş iki halkadan oluşan Bitlis kadın başlığı bu farklılığıyla ön plana çıkar. Gündelik yaşamda kadınların kullandığı oyalı yazmalar Anadolu kültürü içerisinde diğer bölgelerle benzerlikler göstererek, bir bütünlük teşkil eder. Dileğimiz, geleneksel kıyafetlerin gündelik hayatımızda mevcudiyetini sürdürebilmesi yönündedir.

KAYNAKÇA

- "Anadolu'nun Baş Dili" **İstanbul Dergisi**, Ocak-Mart 2003, İstanbul
- Türk El sanatları**, Ankara, 1993
- ÇELEBİ, Cesim, **Vadideki Güzel Şehir Bitlis**, Ankara, 1999
- ERDEN, Z. Bilge ve Arkadaşları, **Türk Halk Oyunları Giysileri**, Ankara, 1999
- <http://www.bitlis.gov.tr> Erişim Tarihi: 13.05.2004
- <http://www.kultur.gov.tr/portal> Erişim Tarihi: 07.05.2004
- ÖZTÜRK, İsmail, "Halkbilimsel Yönden, Geleneksel Kadın Baş Giyimleri, Takıları ve Süslerinin İncelenmesi Üzerine Bir Deneme" **Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi**, S. 2, İzmir, 1981
- ÖZTÜRK, İsmail, "Türkiye'de (Köylerde) Kadının Toplumsal Durumu Açısından Geleneksel Takıların Önemi" **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C.VI, S.XXII, Ankara, 2000/2
- SÜRÜR, Ayten, **Ege Bölgesi Kadın Kıyafetleri**, İstanbul, 1983

Anahtar Kelimeler: Bitlis Kıyafetleri, Geleneksel Giysiler, Anadolu'da Giyim